

Preprint. Offentliggjort som:
Hansen, Ejvind: “Den åbne kapitalisme”

I:
Hansen, Ejvind ; Thorup, Mikkel ; Raffnsøe-Møller, Morten (Ed.):
Kapitalismens ansigter, pp. 43–55, Philosophia, Aarhus, 2012.

Den åbne kapitalisme

Ejvind Hansen

I. Indledning

I 1966 udgav Per Dich landeplagen "Sådan er kapitalismen". Sangen handler om en ung pige, der mister sin dyd til en grådig rigmand, hun havner i prostitution, og begår til sidst selvmord ved at kaste sig i kanalen. Kapitalisterne konkluderer at det er hendes egen skyld ("for hun har syndet"), men hun rejser sig op (fra døden) og gjalder ved hjælp af sangens omkvæd ud i offentligheden, at det er "kapitalismens" skyld.

Hvis man bruger sangens titel som anledning til at tro, at sangen vil informere om, hvad kapitalisme går ud på, kan man godt blive skuffet. Påstanden i sangen er, at kapitalisme handler om (1) rige mænd, der har sex med fattige, (2) piger der ryger i prostitution, (3) gamle egoistiske mødre, der skal forsørges og (4) selvmord. Det er rimelig klart, at kapitalisme anses for at være noget skidt, men hvad det mere præcist går ud på, står ikke særlig klart.

Dykker man ned i et dybere fortolkningslag, kan man se en debat omkring personligt ansvar overfor strukturel determinering. Kapitalisterne i sangen fastholder, at man selv har ansvaret for sit liv, hvorimod sangens fortæller (og pigen) forsøger at vise, at i kapitalismen er det kun de rige, der har frit valg. Pigen får taget sin dyd, tvinges i prostitution og ser til sidst ingen anden udvej end selvmordet i kanalen. Lidt hurtigt kan man sige, at denne diskussion illustrerer den liberalistiske og socialistiske udlægning af kapitalismen.

Afslutningen på sangen er overraskende. Selvom hun er død, så rejser hun sig alligevel imod kapitalismen, og udbasunerer den socialistiske udlægning som moralen for sangen. Det bør vække til eftertanke, når man i socialrealistiske sange møder mirakler af messiansk tilsnit. Afslutningen på sangen modsiger jo sig selv, eftersom det bliver pigen (individet), der bryder den kapitalistiske strukturs jerngreb. Sangen ender med at demonstrere, at gennem *individets* præstation, kan vi komme til at se, at *individet* ikke kan præstere noget. Den genopstandne pige bliver således talerøret (frelseren), der muliggør at det determinerede, bundne individ frit kan udtrykke verdens uretfærdighed.

Når man møder en selvmodsigelse i en tekst, kan man vælge at afvise den som utroværdig. Jacques Derrida har imidlertid argumenteret for, at modsigelser også kan danne udgangspunkt for en læringsproces. Særligt hvis modsigelserne kommer til os gennem de døde (Derrida 1996: 25). I *Spectres de Marx* (1993) viste han således, hvordan Marx i dag udgør et spøgelse, der taler til os fra den anden side af livets afslutning. Et spøgelse, der udfordrer de bestående systemer; ikke fordi Marx og marxismen spiller nogen stor rolle i vores selvforståelse, men tværtimod fordi Marx i den grad er blevet ekskluderet fra vores forståelse af det politiske og økonomiske (Derrida 1993: 149-53).

Selve Marx-temaet vil ikke blive forfulgt i denne artikel. Men jeg vil forsøge at fremmane det spøgelse, som stikker sit hovede frem i Per Dichs selvmodsigelse. Selvmodsigelsen i Per Dichs sang (forholdet mellem struktur og individ) vil blive brugt til at reflektere over en selvfølgelighed i vores tilgang til økonomisk-politiske problemstillinger. En traditionel diskussion af kapitalismen i modstillingen mellem den liberalistiske og socialistiske tilgang bygger på modstillingen mellem det frie individ overfor det determinerende system. Jeg vil vise, at denne modstilling historisk er tæt forbundet med kapitalismen, og at den i disse år er under udvikling. Det traditionelle kapitalistiske samfund bygger på en *modstilling* mellem mine interesser overfor andres. Kapitalistisk økonomi drives af en ulighed i bevægelse. Men netop denne modstilling og ulighed er i disse år under udfordring.

Jeg vil i det følgende vise at modstillingen udfordres i takt med en paradigmatisk vending fra materielt forståelse af varerne og kapitalen, til en informationel forståelse af samme. Heraf følger at den eksklusive ejendomsret (hvor en persons/gruppens ejerskab udelukker andre(s) ejerskab af samme genstand) bliver mindre oplagt som strukturel omdrejningspunkt for udvekslingen. Derfor er den atomare-individualistiske forståelse af mennesket heller ikke længere så påtrængende, idet der

ikke længere er en klar modsætning mellem de enkelte mennesker. I den nye situation er det største problem måske ikke oppositionen mellem individ og system, men derimod risikoen for usynlighed eller manglende opmærksomhed.

II. Hvordan er kapitalismen?

Der er ikke konsensus om én fælles definition på kapitalismen. Det illustreres meget godt af Per Dichts sang, hvor kapitalismen nærmest er identisk med ond egoisme; og selvom egoisme da spiller en central rolle i kapitalismen, så kan man sagtens forestille sig egoisme i andre sammenhænge end den kapitalistiske. Resultatet af den begrebslige åbenhed er, at det ofte er lidt uklart, hvad vi egentlig snakker om. Derfor er det en god ide, at starte en diskussion af kapitalismen med en begrebslig præcisering.

Kapitalismen vil i denne artikel ikke blive betragtet som en normativ ideologi. Kapitalismen som normativ ideologi vil være noget i stil med, at “det er *godt* at (sådan og sådan)”. Kapitalismen som normativ ideologi flyder ofte sammen med liberalismen, hvor man på forskellige måder forsøger at vise, at vi *bør* indrette samfundet på bestemte måder, fordi det vil give os et bedre samfund.

Jeg vil snarere behandle kapitalismen som en beskrivelse af noget eksisterende. Dermed ikke være sagt at kapitalismen er værdineutral. Den vinkling der ligger i beskrivelsen af kapitalismen har historisk været brugt som grund for både negative og positive vurderinger. Mit eget ærinde med vinklingen vil være at påpege nogle felter, hvor kapitalismen som beskrivelse ikke rækker længere; muligvis har den aldrig gjort det, men den teknologiske udvikling kalder i hvert fald nu på en ny forståelse af de økonomiske udvekslingsforhold.

Kapitalismen skal således i denne artikel forstås som en bestemt struktur i de økonomiske udvekslingsrelationer. Det særlige ved den kapitalistiske økonomi er for det første, at den (a) struktureres omkring kapitalen som fælles værdiangivelse i størsteparten af de økonomiske udvekslinger af ting og ydelser. Kapitalen fører en række strukturelle nyskabelser med sig. Et andet træk ved kapitalismen er, at den (b) tænkes ind i et individualistisk artikuleret begreb om ejendomsret.

Jeg vil i det følgende artikulere nogle af de konsekvenser, der følger af disse to grundlæggende træk – forholdet mellem struktur og individualitet. Min påstand er ikke, at kapitalismen som historisk fænomen kan koges ned til disse to karakteristika. Påstanden er snarere, at et fokus på disse to karakteristika kan give os blik for en udvikling indenfor kapitalismens grundlæggende fundament.

Indførelsen af kapitalen, i første omgang mønten, trækker rigtig mange ting med sig. Den prækapitalistiske økonomi var en bytte- eller naturalieøkonomi, hvor den økonomiske udveksling bestod i, at man byttede ting eller ydelser. Så hvis Hansen havde mange gulerødder, så kunne han bytte med Jensen, der havde mange høns, så Hansen fik en høne, og Jensen fik et antal gulerødder i bytte. Indførelsen af kapitalen som mellemlid forandrer udvekslingsforholdet på forskellige måder.

For det første indføres der en *abstraktion*. Hvis jeg går i Føtex for at købe en pose gulerødder, så koster den (ca.) 9,95 kr. Økonomisk set er gulerødderne dermed *identiske* med posen med løg, der også koster (ca.) 9,95 kr. Økonomisk set er gulerødderne og løgene derfor det samme. Faktisk er det sådan, at alle de ting og ydelser, som udveksles på det danske kapitalistiske økonomiske marked *ligner* hinanden i at have en værdi i kroner. Taxi-turen, besøget hos tandlægen, gulerøden, huset, uddannelsen, brand’et. Økonomisk set er det *væsentlige* ved disse ting og ydelser faktisk, hvilket tal i kroner vi hæfter på dem.

Dette medfører en *kvantificering* af økonomien. Værdi opgøres i faste tal. Ganske vist er dette tal udtryk for en værdisættelse, der i høj grad bygger på kvalitet. Den økonomiske værdi af gulerødderne afgøres af, at de har nogle kvaliteter, som vi efterspørger. Hvis jeg går i Kvickly for at få den sidste nye CD med Kim Larsen, så har gulerødderne (i denne situation) ingen værdi for mig, og 9,95 kr er derfor for dyrt til, at jeg vil tage en pose med hjem. Men til forskel fra den rene

bytteøkonomi, så giver det mening at abstrahere fra kvaliteterne. I en kapitalistisk økonomi kan man opgøre en *markedsværdi* som et tal, der artikulerer forholdet mellem udbud og efterspørgsel. Hvis Føtex kan sælge gulerødderne til 9,95 kr (og ikke mere), så er 9,95 kr et fuldstændigt udtryk for deres økonomiske værdi. Derfor kan vi bruge *regnskaber* og *budgetter* (der bygger på tal) som målestokke for, hvor godt et firma klarer sig. I en ren bytteøkonomi, er det mere komplekst at lave regnskaber og budgetter. Dels fordi det bliver svært at lave en opsummering af de forskellige poster i regnskaberne og budgetterne. Dels fordi det bliver vanskeligt at oppebære en sammenlignelighed – både hen over de forskellige regnskabsperioder og på tværs af de enkelte aktører.

Kapitalismen forstærker derudover også mulighederne for økonomisk *akkumulering*. Ved at værdierne bindes op på et forholdsvis uforgængeligt medie som pengene, som kan bruges universelt på alle ting og ydelser, der udbydes på markedet, er der heller ingen grænser for, hvor store værdier, den enkelte kan have gavn af at eje. I en ren bytteøkonomi er der en række forhindringer for uhammet akkumulation af værdi. Værdien af at have mange gulerødder aftager i takt med, at lagerudfordringerne tager til. Dels risikerer man at værdierne bogstaveligt talt rådner væk; dels er det jo kun værdifuldt at have store mængder af gulerødder, hvis man faktisk kan få dem afsat og dermed byttet til et mere varieret udbud af værdier.¹ At akkumulere værdier i en bytteøkonomi er derfor meget sårbart overfor konstansen i efterspørgslen af det, man har akkumuleret. Ved at understøtte store akkumulationer, muliggør kapitalismen en større ulighed på markedet.

Ejendomsforhold er ikke eksklusivt forbundet med kapitalismen. Selve det at tænke sig en økonomisk udveksling forudsætter, at der er en forskel i, hvad parterne har adgang til. Hvis vi alle havde adgang til alle ressourcer i verden, så ville den økonomiske udveksling ikke være nødvendig.

Det, der er særligt ved forholdet mellem kapitalismen og ejendomstanken, er, at den artikuleres med et individualistisk udgangspunkt. Michel Foucault har argumenteret for, at den disciplinære forståelse af mennesket og dets sociale relationer, som fulgte sammen med rettighedstænkningen (f.eks. *ejendomsretten*), var med til at forme forståelsen af mennesket som autonome og adskilte *individer*: “Disciplinen ‘fremstiller’ individerne. Den er den specifikke teknik for en magt, som på en gang opfatter individerne som genstande og som instrumenter for sin magtudøvelse” (Foucault 1975: 200 – citeret efter Mogens Chrom Jacobsens danske oversættelse).

Foucaults analyse af forholdet mellem disciplin og ret skal ikke forfølges her. Vi kan nøjes med at konstatere, at i det øjeblik ejendomsforhold indskrives som en *ret*, så forudsættes det, at der er *noget* eller *nogen*, der kan have denne ret. Logisk set kunne rettigheder godt tilskrives grupper (så som familien, nabolaget, klassen), men historisk set blev rettighedstænkningen artikuleret i en modstilling mellem én generel fornuft (staten, bureaukratiet, videnskaben) overfor den singulære uregerlige krop (den sindssyge, sanseligheden, seksualiteten, forbryderen). Den juridiske opbygning af lovene (rettigheder og pligter) blev forstået som et værn mod det uregerlige (Hardt & Negri 2009: 10). Systemet (det generelle) skulle sikre os alle mod vores egen singularitet gennem disciplineringen. For at den lovmæssige disciplinering var mulig, var det nødvendigt at hver krop blev betraget som en særskilt, autonom enhed, der kunne stilles til regnskab for hele kroppens virke. Individualiseringen af subjektet afskærmer på den ene side det enkelte menneske fra de andre mennesker; på den anden side binder det subjektet sammen hen over tid. Det er *kun* mig, der kan stilles til regnskab for, hvad jeg gør (det atomare individ – Foucault 1996: 44-5); og jeg kan stilles til regnskab for *alt* hvad jeg gør (det kohærente individ).

Ejendomsretten er en indskrivning af ejendomsforholdene i en sådan rettighedstænkning. Når ejendomsretten tænkes som ukrænkelig, så betyder det, at hvis jeg ejer noget, så er det i udgangspunktet kun mit. Jeg kan vælge at dele det med andre, men det er op til mig, om jeg vil gøre det.

Denne kobling mellem ejendomsret og individualisme fører naturligvis rigtig mange ting med

1 Det samme gælder naturligvis for pengene. Kronerne i min bank udgør kun en værdi, for så vidt jeg kan regne med, at der er nogen, der er villige til at modtage dem i en bytte-relation. Pointen er blot at denne sårbarhed er mindre presserende, eftersom man under nogenlunde økonomisk stabile forhold altid vil kunne forvente en vis efterspørgsel efter den gældende kapital. Problematikkerne omkring deflation og inflation komplicerer naturligvis billedet, hvorfor minimeringen af disse også er en nødvendig mulighedsbetingelse for, at et kapitalistisk system kan overleve.

sig. Marx argumenterede således f.eks. for, at koblingen mellem individualisme, ejendomsret og kapital er grobunden for en udstrakt arbejdsdeling i samfundet, som for det første medfører en individuel fremmedgørelse overfor det enkelte menneskes eget virke i samfundet i takt med at dets arbejdskraft også tænkes ind i ejendomsretten, og dermed kan gøres til genstand for kapitalistisk værdisættelse og køb/salg; for det andet truer arbejdsdelingen, ifølge Marx, med at opløse samfundet indefra pga. indre splid (Marx & Engels 1845: sec. I.I). I nyere tid har Michael Hardt og Antonio Negri argumenteret for, at de indre modsætninger, der opstår i kapitalismen gennem at tænke forskellige forhold ud fra individualistiske interesser ikke truer med at opløse kapitalismen, men tværtimod er selve drivkraften bag dens globale succes (Hardt & Negri 2000: xv; 2009: sec. 1.1).

III. Kapitalismens medier

Kapitalismen som historisk fænomen er på den ene side meget kompleks. Samtidig er der ikke generel konsensus om vægtlægningen i beskrivelsen (hvad der opfattes som de grundlæggende elementer). Ovenstående skal primært tjene til at skitsere denne artikels omdrejningspunkt. Ved at fokusere på mediet for kapitalen og den individualistisk-eksklusive ejendomsret vil jeg i det følgende vise, at økonomien i disse år på afgørende måder udfordrer den traditionelle kapitalistiske struktur.

Udviklingen i den udstrakte anvendelse af effektive og globalt rækkende informationsteknologier har betydet, at det kapitalistiske flow ikke længere entydigt hæfter til en materiel mønt (kapitalens traditionelle medie). Som vist ovenfor, så medførte indførelsen af kapitalen som mellemlid i økonomiske udvekslinger på mange måder en effektivisering. Så længe kapitalen var bundet til mønten var udvekslingen dog afhængig af en fysisk tilstedeværelse af repræsentanter for de udvekslende parter. Mønterne skulle fysisk overgives fra den købende til den sælgende part.

Dette bliver mere fleksibelt i takt med at man supplerer mønterne med papirbårne enheder (pengesedler og andre værdipapirer). Sedlerne accentuerer muligheden for akkumulation,² men i forhold til pointerne omkring abstraktion og kvantificering gør de ikke den store forskel. For at sedlerne og værdipapirerne kan have en værdi, er man stadig nødt til at have dem fysisk til rådighed.

I takt med at markedet bliver bygget op omkring computermedierede netværk, er der imidlertid blevet åbnet for yderligere et abstraktionsniveau. Den fysiske realitet afløses nu i stigende grad af en virtuel realitet. Kvantificeringen bliver nu rent begrebslig; værdierne opgøres ikke længere i et antal "mønter", "sedler" eller "værdipapirer" med en vis besluttet værdi. Økonomisk værdi gøres til et forhold mellem tal og en valuta. Valutaen er en sidste barriere i forhold til økonomiens globale generalisering, men i takt med den globale sammenbinding af de økonomiske børser, bliver selv valutaen oversat til en ren og skær omregningsfaktor (der dog ganske vist varierer i nogen grad).

Virtualiseringen af kapitalen medfører på den ene side muligheden af en form for hyperkapitalisme, eftersom kapitalen kan skifte hænder med langt større hastighed. Det kapitalistiske flow bliver derfor på den ene side hurtigere.

På den anden side medfører det også, at økonomiske udvekslinger og overførsler kan foregå over langt større afstande. Der behøver ikke være et personligt møde mellem de udvekslende parter. Hvis jeg på Ebooks.com finder ebogs-udgaven af Manuel Castells *Communication Power* (2009) så kan jeg sidde i Danmark og gennem et VISA-kort overføre pengene til Ebooks.com, og 10 minutter herefter kan jeg downloade bogen og læse den. Jeg behøver ikke mødes med repræsentanter for Ebooks.com, de behøver ikke møde mig, udvekslingen foregår ved at jeg instruerer min banks computere i at sende nogle tal over på Ebooks.com's konti, hvorefter Ebooks.com's software sender nogle bits over i min email-konto. Udvekslingen har fundet sted, jeg har færre penge på min konto, men til gengæld vundet adgangen til en bog.

2 Walt Disney's "Onkel Joakim" ville således ikke have haft sine evige problemer med pengetankens størrelse, hvis han kunne have løst sig fra mønternes klingende æstetik.

Det skal indrømmes, at man også i den mønt- og papirbårne kapitalisme kunne have udvekslinger uden et møde mellem de udvekslende parter, men transaktionsomkostningerne ved sådanne udvekslinger (herunder udgifter, hvis modtageren nægtede at have modtaget noget) besværliggjorde udbredelsen heraf.

IV. Kapitalismens varer

Eksemplet med købet af ebogen kan også bruges til at illustrere nogle af de skift, der er sket i forhold til ejendomsretten, i forbindelse med informationsteknologiens fremmarch. Som påpeget ovenfor, så har ejendomsretten traditionelt været artikulert som eksklusiv – dvs. at hvis jeg ejer en bog (i papirform), så er det *kun* mig, der ejer den. Hvis en kollega kom ind på mit kontor og hentede den til eget brug (uden min accept), så ville jeg med god ret føle, at jeg havde mistet noget. For at opretholde en vis stabilitet i, hvad man kunne forvente at have til rådighed, gav det derfor god mening at give en stabil ejendomsret en fremtrædende plads i den samfundsmæssige indretning.

I eksemplet med ebogen er det imidlertid karakteristisk, at selvom jeg mister nogle penge i udvekslingen, så er det samme ikke tilfældet for Ebooks.com.³ Ebooks.com har ikke mistet noget, ved at sende en fil med den pågældende bog til mig. Ebooks.com sender blot en kopi af deres egen fil, og den økonomiske udveksling medfører derfor ingen forskel i deres varebeholdning. På tilsvarende vis, hvis min kollega gik ind på min computer og kopierede filen over på hendes egen, så ville jeg i princippet heller ikke miste noget derved. Ofte nærmest tværtimod. Hvis jeg nu blev grebet af tankerne i bogen, og kunne få lyst til at lave en læsekreds over den, så ville det jo være i min interesse, at flest mulige havde læst bogen. For mig ville bogen således stige i værdi, des flere, der havde den. For mig som ejer af bogen (med en akademisk interesse) ville bogen stige i værdi des flere, der havde den.

Det særlige ved dette eksempel er, at det drejer sig om en informationel vare⁴ – dvs. en vare hvis værdi består i de informationer og tanker, den bringer med sig. Havde jeg købt en kasse gulerødder hos aarstiderne.com, så ville jeg ikke på tilsvarende måde være indstillet på at dele dem med flest mulige. Her ville jeg miste noget ved at dele med for mange.

Når ebogs-eksemplet fortjener en ekstra fremhævelse her, er det imidlertid fordi, at det fra flere sider er blevet argumenteret for, at vi siden slutningen af det 20. århundrede har bevæget os ind i en informationel økonomi (se f.eks. Castells 1996: 14-21; Hardt & Negri 2000: sec. 3.4; Benkler 2006). Påstanden om en informationel økonomi handler ikke om, at vi nu udelukkende handler med informationer. Heller ikke at vi primært handler med informationer. Påstanden er snarere at informationelle forhold i højere grad strukturerer værdisættelsen i de økonomiske udvekslinger. Dels fordi informationel produktion spiller en stigende rolle. Dels fordi selv ikke-informationel produktion i stigende grad værdsættes efter, hvordan vi tænker og taler om produkterne. I forhold til et firma som Coca Cola, der i sit udgangspunkt er defineret ved at sælge en særlig læskedrik, vurderer man således at ca. 49% af deres markedsværdi i 2009 kom fra deres brand – dvs. hvordan vi tænker og taler om deres produkter (Lindemann 2010: 15).

I takt med at værdisættelsen af varer i stigende grad orienteres mod det informationelle, bliver det gældende paradigme for ejendomsret også udfordret. Som vist ovenfor kan den ikke umiddelbart begrundes ud fra ejerens rådighedsret over en given vare. Dermed ikke være sagt, at ejendomsrettigheder aldrig kan spille en værdi-genererende rolle i det informationelle paradigme. Også for informationer kan der gives situationer, hvor man kan have en interesse i, at ikke alle har adgang til dem. Hvis jeg f.eks. søger et arbejde som konsulent eller lignende, så vil det være en fordel for mig, hvis jeg kan demonstrere en viden, som mine konkurrenter ikke har. I den situation har en sær-viden en værdi for mig, som den ville miste, hvis jeg ukritisk delte den med alle. Lidt firkantet kan man sige, at på det kapitalistiske marked kan det have en markedsværdi at holde sin viden *hemmelig* eller i det mindste *utilgængelig* for andre (Thomas 2002: ch. 1). Jeg ville ganske

3 Jeg forsimples udvekslingen lidt for overskuelighedens skyld. I virkeligheden skal Ebooks.com naturligvis betale nogle af pengene videre til den/de oprindelige rettighedshaver(e).

4 Brugen af begrebet "information" vil i det følgende blive brugt meget bredt, således at det dækker alle de informationer og oplevelser, der kan formidles kommunikativt mellem (mindst) to parter.

vist ikke miste min viden ved at dele den med andre, men min videns værdi ville falde i markedspris, hvis alle havde den.

Ud fra et snævert individualistisk synspunkt kan man derfor meget vel argumentere for, at ejendomsretten også bør omhandle informationelle produkter.⁵ Men nu består et samfund jo af mange individer, og ejendomsrettens begrundelse må nødvendigvis artikulere ud fra en ide om et fælles bedste, og spørgsmålet er, om man kan retfærdiggøre et ensidigt fokus på ejerens rettigheder, hvis man ikke på samme tid kan vise, at dette fokus også er til bedste for dem, der holdes udenfor den pågældende viden – i det mindste på den lange bane.

V. Lukket ejendomsret

Om det kapitalistiske paradigme for ejendomsretten var rimeligt i den materielle vareudveksling har historisk været omdiskuteret, men man kan med nogen rimelighed anerkende, at det kunne være vanskeligt at navigere i verden, hvis man ikke kunne regne med en vis stabilitet i, hvilke midler man havde til rådighed. I forhold til denne problematik var ejendomsretten åbenlyst nyttig. I forhold til information kan man til gengæld rejse spørgsmålet, om det er bedst for et samfund som helhed at få udvalgte har adgang til informationen – eller at mange (potentielt alle) har det.

Når man framer spørgsmålet på denne måde, vil mange sikker intuitivt svare, at naturligvis er det bedst, hvis flest mulige har adgang til informationerne. Målet med denne artikel er også at pege på en organisationsform, der kunne understøtte et sådant svar. Hvis man ser på udviklingen indenfor lovgivningen i de vestlige lande de senere år, er udviklingen imidlertid gået en anden vej. Derfor kan det være på sin plads først at overveje mulige argumenter for at fastholde den eksklusive ejendomsret.

Det klassiske argument for at bevare en eksklusiv ejendomsret for informationelle produkter har fået en kendt formulering hos Microsofts grundlægger William Henry Gates tilbage i 1976, i hans "Open letter to Hobbyists". Baggrunden for brevet var, at Gates sammen med Paul Allen havde udviklet et styresystem til den populære Altair-computer. Gates og Allen ønskede at tjene penge på softwaren, og krævede derfor betaling for softwaren. Dette blev ikke respekteret, kopier af softwaren blev distribueret uden afregning med det daværende Micro-Soft. Det fik Gates til at skrive et åbent brev til dem, der kopierede softwaren uden at betale:

I forhindrer at god software bliver skrevet. Hvem har råd til at arbejde professionelt uden at tjene på det? Hvilken hobbyist har mulighed for at lægge 3 mande-år i programmering, fejlfinding og dokumentation af sit produkt, og så distribuere det gratis? Sagen er, at ingen, udover os, har investeret en masse penge i hobby-software. Vi har skrevet 6800 BASIC og skriver 8080 APL og 6800 APL, men der er meget lille incitament til at gøre denne software tilgængelig for hobbyister (Gates 1976 – min oversættelse).

Det grundlæggende argument i citatet er, at hvis man ikke kan bevare kontrollen over distributionen af softwaren, så kan man ikke generere nogen økonomisk gevinst af større udviklingsarbejder. Derfor kan man på den ene side ikke få sin investering hjem igen; og man vil heller ikke kun regne med en fremtid økonomisk gevinst, der kan tjene som incitament til at yde indsatsen og satsningen.

Gates' argument er derfor, at hvis alle har adgang til alle informationer, vil vi også på et samfundsmæssigt plan være dårligt stillede, da det vil fjerne incitaments-strukturerne for udviklingen af nye gode produkter. Den traditionelle opfattelse af ejendomsretten bør derfor, ifølge dette argument, også gælde for informationelle produkter.

VI. Åben ejendomsret

Dette argument har ikke stået uantastet. I det følgende vil jeg vise hvordan der indenfor

5 Historisk set har man faktisk støttet sig til dette synspunkt, ved at udvikle en lovgivning, der sikrer en stram ejendomsret på informationer. Se f.eks. Benkler 2006: ch. 11; Lessig 2001: ch. 11.

computerverdenen er udviklet kulturer der både teoretisk og i praksis viser, at Gates argument er for simpelt.

Allerede i sin opståen byggede internettet på nogle karakteristika, som gjorde at den lukkethed, Gates taler for, ikke var hensigtsmæssig. Selvom internettet i starten var præget af en klar militær drivkraft (ønsket om sikkerhed i en nuklear oprustningsproces), så var den helt grundlæggende tanke, at denne form for sikkerhed kan man kun få, hvis man decentraliserer netværket så meget, at der ikke findes nogle punkter i netværket, der er uundværlige for udvekslingerne i netværket. Hvis dette skulle lykkes, så var det nødvendigt, at alle punkter i netværket i princippet kunne nå alle andre punkter. Intet punkt måtte bære eksklusivt på de fundamentale protokoller for internettets virke. Derfor var det afgørende at protokollerne var *åbne* fra starten. Alle havde lige adgang til dem. Internettet blev derfor udviklet i et miljø med åbenhed efter den akademiske model, hvor man grundlæggende set udvikler sine tanker gennem en udveksling og deling med andre. Udviklingsprocessen er en fælles proces, hvor der ikke er et modsætningsforhold mellem de enkelte deltagere.

Historisk har denne tankegang haft sine op og nedture – også på internettet. Den udvikling vil jeg ikke forfølge her, men blot pege på, at den i dag lever videre i det man kalder opensource bevægelserne (Perens 1999: 171-88). Opensource bevægelserne består af en række udviklings fællesskaber – i første omgang primært fokuseret på udvikling af software (mest kendte i offentligheden er vel browseren Firefox, office-programmet Openoffice og Linux-baserede styresystemer), men visse vidensorienterede fællesskaber har også haft stor succes (f.eks. Wikipedia.org – et opensource online opslagsværk). Det særlige ved dem er, at hele udviklingsprocessen er lagt åbent frem for alle, kildekoden for softwaren ligger f.eks. offentligt tilgængelig. Alle må kigge i koden, og som regel må alle også kopiere koden, bruge og videreudvikle på den. Den eneste restriktion, der som regel hæfter til opensource produkter er, at hvis man bruger og videreudvikler på den, så skal videreudviklingerne også lægges ud som opensource. Denne restriktion skal hindre at nogen snylter på resultaterne ved at bruge dem uden at give eventuelle egne bidrag tilbage til det åbne miljø.

Selvom man således frit kan distribuere resultaterne fra opensource projekterne, så spiller ejendomsforhold stadig en stor rolle. Men de tænkes på en ny måde. Historisk fandt man ud af, at hvis man bare lagde resultaterne helt frit ud i det offentlige domæne, kunne man opleve, at andre tog ejerskab af resultaterne, og forhindre de oprindelige udviklere i at distribuere og videreudvikle på dem (Perens 1999: 171-2). Derfor var det nødvendigt at udvikle nogle copyright-former, som sikrede at resultaterne forblev åbent tilgængelige. Målet med disse nye ejerskabsformer er imidlertid ikke, at hemmeligholde resultaterne, eller at forhindre andre i at gøre brug af dem. Målet med ejerskabet er, at *sikre* at andre også kan tilgå resultaterne; for netop *herigennem* at sikre en produktiv udviklingsproces. Her tænkes ejerskab altså ikke længere ud fra et ekskluderende, individualistisk synspunkt; ejerskabet skal sikre at alle har lige adgang til den væsentlige kode, og de væsentlige indsigter.

I forhold til Gates' argumenter ovenfor, er det en vigtig pointe, at opensource fællesskaberne rent faktisk både formår at skabe nye innovative produkter, og generere profit.⁶ Værdiskabende processer bliver altså med andre ord ikke nødvendigvis forhindret af, at man stiller resultaterne åbent til rådighed.

VII. Opensource samarbejderne i den nye økonomiske situation

Man kan sige, at opensource samarbejderne legemliggør Manuel Castells påstand om, at den moderne sociale enhed ikke længere er individet men netværket (Castells 1996: 500). De produkter, der udvikles indenfor opensource samarbejderne har ikke én enhedslig forfatter, men er produktet af, at mange har grebet ind i processen, og bidraget ud fra vidt forskellige motivationer. I

6 *Hvordan* man generere profit af noget, som alle og enhver sådan set kan downloade gratis er en længere historie, som vi desværre ikke kan forfølge her. Hovedpointen er, at det *kan* lade sig gøre, og at det bliver gjort (firmaer som RedHat, JBoss, MySQL, eZ Publish, ZOPE og Trolltech er eksempler herpå).

traditionelle kommercielle udviklingsprocesser foregår der naturligvis også samarbejde mellem mange individer, men her er der altid et overordnet fælles formål om, at den resulterende ejer skal kunne generere en profit.

Disse samarbejder trækker på forrykninger indenfor de ovenfor nævnte kerne elementer i kapitalismen. Særligt i forhold til synet på ejendomsforhold, men også i nogen udstrækning i forhold til de ændrede strukturelle betingelser for kapitalens udveksling. Kapitalens virtuelle materialitet muliggør at opensource samarbejder kan fungere på tværs af meget store afstande, og indenfor en tidsmæssig uens rytme. Pekka Himanen har vist, at den diakrone fleksibilitet er blevet et vigtigt særtræk i den slags samarbejder, som opensource projekterne bygger på (Himanen 2001: ch. 2).

Dette er af stor vigtighed for opensource-samarbejderne, eftersom de enkelte deltagere i projekterne ikke udgør så intensiv en udviklingskraft. Derfor er det vigtigt, at der er et stort "felt" af potentielle bidragsydere, og som en følge heraf er det ikke realistisk at deltagerne mødes fysisk. Den åbne struktur ville miste en del af sin impetus, hvis ikke alle berørte parter uden fysiske udfordringer ville kunne bidrage på tværs af geografiske og tidslige forskelligheder. Muligheden for at kunne udveksle varer og værdier i virtuel form, og uden fysisk fremmøde, faciliterer, at projekterne kan få global deltagelse.

Mere åbenlys er imidlertid ændringerne indenfor ejendomsretten – nemlig i overgangen fra en eksklusivt hemmeligholdende ejendomsret (individets) til en åben ejendomsret (fællesskabets, netværkets). I opensource projekterne ville en eksklusiv ejendomsret forhindre udviklingsprocessen; opensource-processen forudsætter netop, at flere kan have ejerskab på det samme, således at flere har interesse i at udvikle på det. Hvis nogen går ind og forbedrer "mit" oprindelige produkt, så vinder jeg adgangen til noget, der var bedre, end hvad jeg selv kunne lave – eftersom den anden er forpligtet til at lægge det forbedrede produkt ud under de samme licensbetingelser. Hvis nogen skulle finde på at obstruere mit projekt, kan jeg bare vælge at ignorere det.

For begge elementer i kapitalismen (ændringen i udvekslingsforholdet og ejendomsretten) er pointen, at det vigtige udgangspunkt for projekternes succes er, at netværkene hænger sammen. Fokusset på det enkelte individs gevinst, som kan være i modstrid med de andre individers, erstattes af et fokus på, at det enkelte individ kun vinder noget, ved at give noget til de andre. Kun gennem den gensidige gevinst i processen, forbliver netværket sammenhængende og stabilt. Kun ved at bidrage med noget, der anerkendes af de andre, får man en blivende plads i projektet.

Det kan lyde frelst, og nogle projekter lever givetvis i en frelst selvforståelse. Den filosofiske pointe er imidlertid at opensource projekterne både i teori og praksis viser, at den nye teknologiske virkelighed har givet plads til samarbejds- og udviklingsformer, der ikke entydigt bygger på et individualistisk og ekskluderende syn på de sociale agenter. Opensource-samarbejderne viser en ny måde, hvorpå forholdet mellem den enkelte og det fælles kan tænkes.

VIII. Individet, der hjælper systemet, der hjælper individet, der...

Dermed er vi også fremme ved den oprindelige problemstilling om, hvorvidt det er systemet eller det enkelte individ, der bærer ansvaret for de goder og fortrædeligheder, som finder sted i den økonomiske udveksling. Vi så at Per Dich havde brug for en paradoksal kristus-figur for at give et svar til spørgsmålet. En nyere informationel strukturering af udvekslingsforholdet ophæver i første omgang paradokset, idet individualismen ikke længere tænkes i eksklusive termer. Ideen om det autonome og fritsvævende individ (som sætter sig igennem ved at bryde med systemerne) får ikke strukturel støtte i de udvekslings-relationer, som understøtter informationel udvikling, eftersom informationer kun giver mening som kommunikation mellem flere agenter.

Dermed ikke være sagt, at de enkelte deltagere i netværkene reduceres til "noder" i et netværk, således at de mister deres særpræg og selvstændige betydning. Men for så vidt man hører til i netværket, så står særpræget og den selvstændige betydning ikke *i modsætning* til fællesskabets interesser (Denne pointe er også blevet båret frem af Himanen – se Himanen 2001: 51). Man er en del af netværket for så vidt man formår at bringe netværket videre på en måde, der anerkendes som

værdifuld af de øvrige deltagere. I det øjeblik éns bidrag ikke anses for værdifulde ryger man ud af netværket – enten ved (i) at give input ikke anerkendes som relevante, ved at (ii) man bliver bedt om at forlade netværket eller (iii) de andre flytter deres bidrag hen i andre netværk.

Den nye informationelle struktur på kapitalismen opløser således den traditionelle kapitalismes paradoks mellem individ og fællesskab. Men dermed ikke være sagt at alt er godt i den nye struktur, hvilket man kan se ved at overveje, hvordan en moderne udgave af Per Dich's sang skulle have sluttet. Per Dich's sang slutter jo med, at "de andre" trækker den arme pige op af vandet, og så udtaler, at det var hendes egen skyld – "hun er død, for hun har syndet". I en informationelt opdateret udgave ville den faldne pige ryge helt udenfor "de andres" erfaringshorisont – hvis ikke hun kunne bidrage med noget til fællesskabets bedste, så ville hun ikke være en relevant samtalepartner. Hun ville derfor ikke kunne genopstå og tale sig igennem den eksisterende opfattelse. Kristus-paradokset afløses derfor af "Den lille havfrue"-paradokset: Hun er der, og redder måske prinsen, men uden stemme kan hun ikke fastholde de andres opmærksomhed – og hun opløses i vandet.

Spørgsmålet er så – hvem er prinsen, og hvad skal han reddes fra? H.C. Andersens lille havfrue måtte vente i 300 år på at blive forløst, og vi kender ikke forløsningens form. Kapitalismen har ændret sig, og udfordringerne ligeså; men paradokserne – de forskubber sig bare.

Literatur:

- Benkler, Yochai (2006): *The wealth of networks : how social production transforms markets and freedom*, New Haven Conn.: Yale University Press.
- Castells, Manuel (1996): *The rise of the network society*, Malden Mass.: Blackwell Publishers.
- Derrida, Jacques (1996): *Apories : mourir, s'attendre aux »limites de la vérité«*, Paris: Galilée.
- Derrida, Jacques (1993): *Spectres de Marx : l'état de la dette, le travail du deuil et la nouvelle Internationale*, Paris: Galilée.
- Foucault, Michel (2002): *Overvågning og straf: fængslets fødsel*, Frederiksberg: Det Lille Forlag.
- Foucault, Michel (1975): *Surveiller et punir : naissance de la prison*, Paris: Gallimard.
- Gates, William Henry (1976): "An Open Letter to Hobbyists", Homebrew Computer Club Newsletter.
- Graham, Colleen; Sood, Bhavish; Sommer, Dan; et al. (2010): *Market Share: RDBMS Software by Operating System, Worldwide, 2009*, Gartner.com.
- Hardt, Michael; Negri, Antonio (2009): *Commonwealth*, Cambridge Mass.: Belknap Press of Harvard University Press.
- Hardt, Michael; Negri, Antonio (2000): *Empire*, Cambridge Mass.: Harvard University Press.
- Himanen, Pekka (2001): *The hacker ethic and the spirit of the information age*, New York: Random House.
- Lessig, Lawrence (2001): *The future of ideas : the fate of the commons in a connected world*, 1. ed., New York: Random House.
- Lindemann, Jan (2010): *The economy of brands*, Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Marx, Karl; Engels, Friedrich (1845): "Die deutsche Ideologie. Kritik der neuesten deutschen Philosophie in ihren Repräsentanten Feuerbach, B. Bauer und Stirner und des deutschen Sozialismus in seinen verschiedenen Propheten", i *Karl Marx - Friedrich Engels - Werke*, Berlin: Dietz Verlag, s. 5-530.
- Perens, Bruce (1999): "The Open Source Definition", i DiBona, Chris; Ockman, Sam; Stone, Mark (red.), 1. ed., Beijing: O'Reilly Media, Inc., (*Open Sources: Voices from the Open Source Revolution*), s. 171-188.
- Svendsen, Knud Erik; Hansen, Svend Aage (1968): *Dansk pengehistorie*, bind 1, København: Danmarks Nationalbank.
- Thomas, Douglas (2002): *Hacker culture*, Minneapolis: University of Minnesota Press.